

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 16 juni 2010

Mål nr

T 333-09

KÄRANDE

BH

Ombud: Advokat JT

SVARANDE

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

SAKEN

Skadestånd

DOMSLUT

Högsta domstolen förpliktar staten att till BH utge 40 000 kr, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 16 november 2007 till dess betalning sker.

BH ska utge ersättning till staten för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 5 000 kr, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom till dess betalning sker.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

BH har yrkat att Högsta domstolen förpliktar staten att till honom utge dels 15 500 euro, att omräknas till svenska kronor vid tidpunkten för dom i målet, dels 155 000 kr, samt ränta enligt 6 § räntelagen på 9 500 euro från den 16 november 2007, på 6 000 euro från 30 dagar efter delgivning av stämningsansökningen i detta mål och på 155 000 kr från 30 dagar efter att Justitiekanslern fått del av hans yrkande om rättegångskostnader som framställdes vid tingsrätten den 30 juni 2003, allt till dess betalning sker.

Staten har medgett att utge 20 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 16 november 2007 till dess betalning sker men har bestritt yrkandena i övrigt.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Sedan Justitiekanslern avslagit en begäran av BH om ersättning av staten med anledning av långsam handläggning av ett skattemål, väckte BH den 2 november 1999 talan mot staten med yrkande om sådan ersättning. Tingsrätten avvisade den 19 september 2000 BHs talan. Sedan BH överklagat beslutet avslog hovrätten den 5 mars 2002 hans överklagande. Högsta domstolen undanröjde den 6 juni 2003 tingsrättens beslut och visade målet åter till tingsrätten för fortsatt behandling (NJA 2003 s. 217). Tingsrätten förpliktade herefter genom dom den 18 oktober 2005 staten att till BH utge 60 000 kr jämte ränta. Sedan BH överklagat domen och yrkat fullt bifall till sin talan fastställde hovrätten den 10 oktober 2008 tingsrättens dom. Domen överklagades av BH. Högsta domstolen meddelade prövningstillstånd beträffande frågan om storleken på ersättning för ideell skada och fastställde därefter i dom den 3 december 2009 hovrättens domslut i denna del (NJA 2009 N 70).

BHs talan i Högsta domstolen

2. BH har i en stämningsansökan vid Högsta domstolen väckt talan mot staten och yrkat att staten ska förpliktas att betala ersättning för förmögenhetsskada och ideell skada. Han har sammanfattningsvis gjort gällande följande. Han har lidit skada på grund av uppenbart felaktig rättstillämpning och långsam handläggning i den rättegång där han slutligen tillerkändes skadestånd på grund av långsam handläggning i skattemålet

(i det följande benämnd ersättningsprocessen). Den uppenbart oriktiga rättstillämpningen – att avvisa hans talan – utgör fel eller försummelse enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) och ett brott mot artikel 6 i Europakonventionen. Tingsrättens och hovrättens beslut föranledde dubbla processkedjor och att handläggningstiden i onödan förlängdes med nästan fyra år. Därtill var det långa perioder av uppehåll och inaktivitet i domstolarnas handläggning, såväl före som efter Högsta domstolens återförvisningsbeslut, vilket i sig är konventionsstridigt och skadestandsgrundande.

– Beloppet 155 000 kr avser ersättning för förmögenhetsskada, bestående av hans rättegångskostnader i den första processkedjan, och beloppet 15 500 euro ersättning för ideell skada.

3. Justitiekanslern har vidgått att tingsrättens och hovrättens utdragna handläggning, särskilt under den första processkedjan, innebär att det förekommit en kränkning av BHs rättigheter enligt artikel 13 i Europakonventionen.

Frågan om Högsta domstolen är behörig att pröva målet

4. BHs talan avser ersättning för såväl ideell skada för långsam handläggning som ren förmögenhetsskada på grund av fel eller försummelse av såväl tingsrätten som hovrätten.

5. Högsta domstolen är enligt 3 kap. 10 § skadeståndslagen behörig att pröva en talan om ersättning för ren förmögenhetsskada på grund av fel eller försummelse av hovrättsdomare. En talan om sådan ersättning på grund av fel eller försummelse av tingsrättsdomare handläggs enligt samma bestämmelse av hovrätt. Av regleringen följer att tingsrätt är obehörig att pröva en

talán om ersättning för ren förmögenhetsskada på grund av tingsrätts och hovrätts fel eller försummelse. Högsta domstolen kan, beroende på ett käromåls utformning, vara behörig att pröva frågan om skadeståndsskyldighet på grund av fel eller försummelse i samma mål inte bara av hovrätt utan även av tingsrätt (se NJA 2003 s. 263).

6. En talan om ersättning för ideell skada för långsam handläggning omfattas inte av Högsta domstolens behörighet enligt 3 kap. 10 § skadeståndslagen. En sådan talan ska enligt rättsfallet NJA 2009 s. 873 väckas vid tingsrätt. Det bör gälla också en talan mot staten om ersättning för ideell skada för långsam handläggning av ett mål som i sin tur gällde ersättning till följd av långsam handläggning.

7. Den som begär skadestånd av staten för såväl ideell skada för långsam handläggning som ren förmögenhetsskada på grund av fel eller försummelse skulle alltså vara hänvisad till att väcka talan vid olika domstolar. Högsta domstolen har emellertid i rättsfallet 2009 s. 873, med hänvisning just till förevarande mål, lämnat frågan öppen om vid vilken instans talan ska väckas om det vid sidan av ersättning för ideell skada begärs ersättning för ren förmögenhetsskada.

8. Till stöd för sitt yrkande om ersättning för ren förmögenhetsskada har BH åberopat felaktig rättstillämpning och han har härvid gjort gällande att felaktigheten varit densamma vid tingsrätten och i hovrätten. Prövningen i denna del bör göras av Högsta domstolen. Den åberopade felaktiga rättstillämpningen har direkt anknytning till de omständigheter som han åberopat till stöd för yrkandet om ersättning för ideell skada för långsam handläggning. Det är därmed inte möjligt att dela upp hans talan om

ersättning för ren förmögenhetsskada och hans talan om ersättning för ideell skada i två separata rättegångar. Det finns då ingen annan lösning än att Högsta domstolen, trots bestämmelsen i 10 kap. 17 § andra stycket rättegångsbalken, får anses vara behörig att som första instans pröva hela målet.

Samtidig kränkning av rättigheter enligt artikel 6.1 och artikel 13 i Europakonventionen

9. Ersättningsprocessen gällde skadestånd på grund av långsam handläggning av skattemålet. Europakonventionens artikel 6.1 var tillämplig på det målet. Frågan om handläggningen av ersättningsmålet har inneburit en kränkning av BHs rättigheter enligt artikel 6.1 är följaktligen en fråga som Högsta domstolen ska bedöma i förevarande mål.

10. Enligt rättsfallen NJA 2005 s. 462, 2007 s. 295 och s. 584 kan ersättning för ideell skada dömas ut utan särskilt lagstöd när det krävs för att Sverige ska kunna uppfylla sina förpliktelser enligt Europakonventionen. Denna rätt till ersättning har enligt rättsfallen sin grund i den skyldighet Sverige har enligt artikel 13 att tillhandahålla ett effektivt rättsmedel för att förebygga eller kompensera kränkningar av rättigheter enligt Europakonventionen. Den i målet aktuella ersättningsprocessen gällde just en sådan ersättning (se NJA 2009 N 70).

11. Var och en vars rättigheter enligt Europakonventionen har kränkts ska enligt konventionens artikel 13 ha tillgång till ett effektivt rättsmedel. Artikel 13 kräver att staterna i sina nationella rättssystem har ett effektivt rättsmedel mot långsam handläggning. Enligt Europadomstolen kan artikel

13 därigenom sägas förstärka artikel 6. (Kudla v. Poland, no. 30210/96, judgment of 26 oktober 2006, p. 152.) En konsekvens av detta är att en kränkning av rättigheter enligt artikel 13 kan förekomma vid sidan av en kränkning av rättigheter enligt artikel 6 och att frågan om en rättighet enligt artikel 13 blivit kränkt alltid ska prövas som en separat fråga. Huruvida kraven enligt artikel 13 har uppfyllts i det enskilda fallet genom skadestånd för långsam handläggning beror bl.a. av hur lång tid förfarandet tagit och hur höga skadestånd som dömts ut. (Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, tredje uppl. 2007 s. 432 f.) En förutsättning för att kraven enligt artikel 13 ska anses uppfyllda är således att ersättningsprocessen i sig är effektiv. Det ställs i denna typ av förfaranden särskilda krav på en snabb handläggning. Det innebär att det utgör en fortsatt kränkning av rättighet enligt artikel 6 om ersättningsprocessen inte har uppfyllt kraven enligt artikel 13. (Jfr Ernestina Zullo v. Italy [GC], no. 64897/01, judgment of 29 March 2006, – i fortsättningen benämnd Zullo II – särskilt p. 73, 74, 88, 108 och 122; domen meddelad av domstolen i stor sammansättning.)

12. Justitiekanslern har vidgått att det har förekommit en kränkning av rätten till ett effektivt rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen. Frågan är hur allvarlig denna kränkning är och i vilken mån BH genom ersättningsprocessen har kompenserats för den kränkning av rätten enligt artikel 6.1 till en rättegång inom skälig tid som han utsattes för i skattemålet.

Frågan om tingsrättens och hovrättens avvisningsbeslut är skadeståndsgrundande

13. Vad som nu ska prövas är om tingsrättens och hovrättens beslut utgör

fel eller försummelse vid myndighetsutövning och om ett skadeståndsansvar kan läggas på staten för detta. För ett sådant ansvar anses det inte räcka att en domstol har gjort en felaktig bedömning av en rätts- eller bevisfråga eller kan kritiseras för sitt ställningstagande i en fråga där det funnits utrymme för en skönsmässig bedömning. Endast rena förbiseenden av en bestämmelse eller uppenbart oriktiga bedömningar anses utgöra fel eller försummelse i den mening som avses i 3 kap. 2 § skadeståndslagen. Dessa begränsningar har emellertid inte ansetts kunna upprätthållas fullt ut i sådana fall då ett fel eller en försummelse innefattar en överträdelse av Europakonventionen. (Se NJA 2007 s. 862, på s. 871 med där anmärkta rättsfall.)

14. I Högsta domstolens beslut varigenom hovrättens beslut ändrades och tingsrättens avvisningsbeslut undanröjdes konstaterade Högsta domstolen att frågan om tillämpning av artikel 13 i Europakonventionen mot staten inte varit föremål för bedömning i svensk rättspraxis. Först genom rättsfallet NJA 2005 s. 462 blev det klarlagt att det finns en sådan rätt till skadestånd (se vid 10 ovan). Rättsläget var således oklart vid tidpunkten för tingsrättens och hovrättens beslut i den första processkedjan, den 19 september 2000 respektive den 5 mars 2002. Till detta kommer, som Högsta domstolen konstaterade i sitt återförvisningsbeslut, att BHs stämningsansökan var otydligt utformad. Med hänsyn till det nu sagda kan den bedömning som låg till grund för tingsrättens och hovrättens avvisningsbeslut inte anses ha varit uppenbart riktig. Fel eller försummelse som kan grunda skadeståndsansvar för staten enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen har således inte förekommit.

15. Högsta domstolen undanröjde avvisningsbeslutet och återförvisade målet till tingsrätten inom ramen för ersättningsprocessen. Tingsrättens och hovrättens beslut kan därför inte anses ha inneburit en kränkning av BHs

rättigheter enligt artikel 6.1 eller artikel 13 i Europakonventionen. Den extra tid som ersättningsprocessen tog till följd av avvisningsbesluten ska däremot beaktas inom ramen för prövningen av frågan om BHs rättigheter kränkts på grund av långsam handläggning (se vid 18 nedan).

16. BHs yrkande om skadestånd för ren förmögenhetsskada ska alltså ogillas.

Frågan om långsam handläggning

17. Såsom redovisats ovan (vid 9–12) ska det prövas om den tid ersättningsprocessen tog innan slutlig dom meddelades inneburit en kränkning av BHs rättigheter enligt såväl artikel 6.1 som artikel 13 i Europakonventionen.

18. Den aktuella tidsperioden inleddes genom att BH den 2 november 1999 väckte talan mot staten och avslutades genom Högsta domstolens dom den 3 december 2009. Fråga har alltså varit om en handläggningstid på strax över tio år, med prövning i sex instanser. Den första processkedjan tog cirka tre och ett halvt år och den andra processkedjan cirka sex och ett halvt år.

19. Europadomstolen har i flera rättsfall angett vissa kriterier som bör beaktas vid bedömningen av om en långsam handläggning av domstolar eller myndigheter har inneburit en kränkning av en rättighet enligt artikel 6.1. Europadomstolen beaktar här omständigheterna i målet med hänsyn bl.a. till i hur många instanser målet har handlagts, målets komplexitet, myndigheternas eller domstolarnas agerande, klagandens eventuella medverkan till tidsutdräkten och vad som står på spel för klaganden.

(Frydlender v. France, no. 30979/96, judgment of 27 June 2000, p. 43.)

Dessa kriterier får anses tillämpliga även vid prövningen av om handläggningstiden i ersättningsprocessen utgjort en kränkning av en rättighet enligt artikel 13.

20. När ersättningsmålet efter mer än tre år hade återförvisats till tingsrätten ålåg det domstolarna att handlägga målet med särskild skyndsamhet (jfr t.ex. Doran v. Ireland, no. 50389/99, judgment of 31 July 2003, p. 47). När det dessutom är fråga om ett skadeståndsmål som gäller ersättning för långsam handläggning av en tidigare ersättningsprocess rörande långsam handläggning ställs extra stora krav på skyndsamhet (Zullo II p. 100; se vid 11 ovan).

21. Mot denna bakgrund tog ersättningsprocessen oacceptabelt lång tid. Härtill kommer att det förekom långa perioder av inaktivitet. Under den andra processkedjan låg t.ex. målet i hovrätten utan åtgärd i över sammanlagt två och ett halvt år. Även vid tingsrätten förekom långa perioder av inaktivitet.

22. Härigenom har BHs rätt enligt artikel 6.1 till en rättegång inom skälig tid och till ett effektivt rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen kränkts. BH är därför berättigad till ersättning för ideell skada.

Skadeståndets storlek

23. Högsta domstolen har tidigare uttalat sig i fråga om storleken på

ersättning för ideell skada på grund av konventionsbrott. Enligt rättsfallet NJA 2005 s. 462 måste det betraktas som en naturlig utgångspunkt att vid prövningen ta hänsyn till Europadomstolens praxis, låt vara att det inte finns någon på konventionen grundad skyldighet att exakt följa denna. Enligt rättsfallet NJA 2007 s. 584 bör ersättningsnivåerna i fall av överträdelser av konventionen inte fjärmas alltför mycket från de ersättningsnivåer som gäller när skadestånd döms ut enligt skadeståndslagen i jämförbara fall men nivåerna ska generellt sett vara förenliga med Europadomstolens praxis.

24. Av Europadomstolens praxis framgår att ersättning för ideell skada för långsam handläggning av domstolar eller myndigheter har beräknats genom en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Europadomstolen accepterar att konventionsstaterna för kränkning av rättighet enligt artikel 6.1 tillerkänner klaganden en ersättning som är i överensstämmelse med statens rättsliga traditioner och levnadsstandard och att ersättningen är mindre än Europadomstolen tillerkänner i motsvarande fall, förutsatt att ersättningen inte är oskälig (Zullo II, p. 99; se vid 11 ovan).

25. Av särskilt intresse i förevarande mål är senare praxis från Europadomstolen som gäller Sverige. I målet Wassdahl mot Sverige hade rättegången pågått i sju år och tre månader. Målet ansågs inte komplicerat och gällde mycket pengar. Klaganden, som själv inte ansågs ha orsakat någon del i den långsamma handläggningen, tillerkändes 1 500 euro (Wassdahl v. Sweden, no. 36619/039, judgment of 6 February 2007, p. 32, 33 och 37). I ett annat mål hade rättegången pågått i nio år. Målet ansågs i någon mån komplicerat. Klaganden, som själv till viss del ansågs ha orsakat den långsamma handläggningen, tillerkändes 3 000 euro (The Estate of Nitschke v. Sweden, no. 6301/05, judgment of 27 September 2007, p. 65, 66 och 70).

I målet Iselsten mot Sverige slutligen hade rättegången pågått i sju år och sex månader. Målet ansågs komplicerat och klaganden, som själv till viss del ansågs ha orsakat den långsamma handläggningen, tillerkändes 1 500 euro (Iselsten v. Sweden, no. 11320/05, judgment of 4 November 2008, p. 30, 31 och 43).

26. Samtliga dessa domar gällde kränkning av en rättighet enligt artikel 6.1 och inte, som i förevarande mål, även en kränkning av en rättighet enligt artikel 13. Om själva ersättningsprocessen i sig varit långsam kan detta enligt Europadomstolen motivera en särskilt hög ersättning (Zullo II p. 100; se vid 11 ovan).

27. Mot denna bakgrund, och med hänsyn till att BH utsatts för en kränkning av sina rättigheter enligt såväl artikel 6.1 som artikel 13 genom långsam handläggning av ett skadeståndsmål som i sin tur gällde ersättning för skada på grund av långsam handläggning av ett tidigare mål, ska BH tillerkännas en högre ersättning för ideell skada än den Justitiekanslern medgett. Ersättningen bör bestämmas till 40 000 kr jämte ränta.

Rättegångskostnader

28. BH har förlorat målet helt såvitt gäller frågan om ersättning för ren förmögenhetsskada och endast till en mindre del fått bifall till sin talan om ersättning för ideell skada. Han har likväl tillerkänts dubbla det belopp Justitiekanslern har medgett. Förevarande ersättningsprocess har sin grund i kravet enligt artikel 13 i Europakonventionen på att Sverige ska tillhandahålla ett effektivt rättsmedel. Reglerna om rättegångskostnadernas fördelning måste tillämpas med hänsyn till detta krav (jfr Zullo II, p. 94; se vid 11

ovan). BH bör på grund av det anförda inte förpliktas att ersätta staten med mer än en tredjedel av dess rättegångskostnader.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Marianne Lundius, Severin Blomstrand, Lena Moore (referent), Johnny Herre och Agneta Bäcklund
Föredragande revisionssekreterare: Kenneth Truedsson